

PAPER DETAILS

TITLE: 6 SUBAT 2023 DEPREMLERİNİN MITİK, TEOLOJİK VE PSİKO-SOSYAL YANSIMALARI

AUTHORS: Tuge Erdal

PAGES: 262-284

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3791637>

Tuğçe Erdal

Doçent Dr., Yozgat Bozok Üniversitesi/Fen-Edebiyat Fakültesi/Türk Dili ve Edebiyatı,
Yozgat/Türkiye
Assist. Prof., Yozgat Bozok University/Faculty of Arts and Sciences/Turkish Language and
Literature, Yozgat/Turkiye

eposta: tugceisikhan@yahoo.com

<https://orcid.org/0000-0003-1687-9171> - RorID: <https://ror.org/04qvdf239>

Atıf/Citation: Erdal, T. 2024. 6 Şubat 2023 Depremlerinin Mitik, Teolojik ve Psiko-Sosyal Yansımaları. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 12/39, 262-284.

<https://doi.org/10.33692/avrasyad.1452100>

Makale Bilgisi / Article Information

Yayın Türü / Publication Type:	Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi /Received:	13.03.2024
Kabul Tarihi/Accepted:	10.05.2024
Yayın Tarihi/Published:	15.06.2024

6 ŞUBAT 2023 DEPREMLERİNİN MİTİK, TEOLOJİK VE PSİKO-SOSYAL YANSIMALARI

Öz

Toplumu derinden etkileyen afet, savaş, salgın veya göç gibi büyük hadiseler karşısında insan kolektif olarak mantık dışı akıl yürütmelere, yorumlara hatta gerçeklikten uzak, aklın tamamen devre dışı kaldığı inanmalara karşı daha fazla eğilim göstermektedir. Geçtiğimiz yıllarda yaşamış olduğumuz ve bütün dünyayı etkisi alan salgın döneminde de toplum arasında bu türden akıl ve mantık gerçekliğinden yoksun hikâyelerin, olayların yaşandığına dair özellikle dijital mecralarda pek çok görüntü ve bunlara istinaden yapılmış pek çok bilimsel çalışma yayımlanır. Anlatılan olayların hayatın olağan akışında bir karşılığı olmasa bile toplumsal kaos ortamında aklın devre dışı kalması ile mitos boyutuna evrildiği ve bu sebeple de inanma gücünü artırdığı söylenebilir. İnanma içgüdüğü ile hareket eden insan, tutum ve davranışlarını da bu içgüdüye göre ayarlar. Dolayısıyla mitos boyutuna evrilmiş bir hadiseye inanma kutsal kabul edilir ve aksi düşünülemez.

Gerçekleşmesi ile toplumda duygusal ve fiziksel anlamda derin izler ve yaralar açan deprem felaketleri de bir kaos ortamına en çarpıcı örneklerden birini teşkil eder. İnsanların telaşa düştüğü, büyük bir karmaşanın yaşandığı adeta küçük kıyametin koptuğunu tahayyül edildiği böyle bir karmaşa ortamına yakın zamanda gerçekleşen 06 Şubat 2023 tarihindeki Kahramanmaraş merkezli deprem olarak bilinen doğal afet ile tanıklık edildi. Meydana gelen ve yıkım gücü bir hayli büyük olan depremde yaşanan veya yaşanıldığı iddia edilen ve hayatın olağan akışına ters düşen anlatıların böylesine kargaşa ve deyim yerindeyse can pazarının yaşandığı bir ortamda vuku bulması tesadüf değildir. Bu bağlamda, çalışmada böylesine büyük kaos ortamında ortaya çıkan anlatıların sebepleri, işlevleri ve zamanlamaları üç farklı bakış açısı

6 Şubat 2023 Depremlerinin Mitik, Teolojik ve Psiko-Sosyal Yansımaları olarak folklorik, teolojik ve psikolojik açılardan deprem örneğinden hareketle açıklanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Deprem, mitos, memorat, kutsal, travma, psikoloji

MYTHICAL, THEOLOGICAL AND PSYCHO-SOCIAL REFLECTIONS OF THE 6 FEBRUARY 2023 EARTHQUAKES

Abstract

In the face of major events such as disasters, wars, epidemics or migration that deeply affect the society, people collectively show a greater tendency towards irrational reasoning, interpretations, and even beliefs that are far from reality, where the mind is completely disabled. During the pandemic that we have experienced in recent years and that has affected the whole world, many images and many scientific studies have been published, especially in digital media, that such stories and events that lack the reality of reason and logic have taken place among the society. Even if the events described do not have a counterpart in the ordinary course of life, it can be said that they have evolved into mythos with the disabling of reason in an environment of social chaos and therefore increase the power of belief. Acting with the instinct to believe, humans adjust their attitudes and behaviors according to this instinct. Therefore, believing in an event that has evolved into a mythos is considered sacred and the opposite is unthinkable.

Earthquake disasters, which leave deep emotional and physical scars and wounds on society, are one of the most striking examples of an environment of chaos. Such an environment of chaos, where people are in a state of panic, where there is a great confusion, where it is almost imagined that a small apocalypse has broken out, was recently witnessed with the natural disaster known as the Kahramanmaraş-based earthquake on February 06, 2023. It is no coincidence that the narratives experienced or claimed to have been experienced in the earthquake, which had a great destructive power, and which were contrary to the ordinary flow of life, occurred in such an environment of chaos and, so to speak, a life market. In this context, this study will try to explain the causes, functions and timing of the narratives that emerged in such a chaotic environment from three different perspectives: folkloric, theological and psychological perspectives.

Keywords: Earthquake, mythos, memorat, sacred, trauma, psychology

Giriş

İlkel zihnin düşünme biçimi olarak da anlamlandırılan mitosun, kapsam alanı bugün için sadece ilkel insanın yaşamış olduğu geçmiş dönemleri içermemektedir. Zira modern dünyanın bireyleri için de zihin dünyasının algılama ve anlama şekillerine göre mitik bir evren tasavvuru mümkündür. Mitos ya da mitik düşünce hem ilkel hem de modern insan için işlevsel etkilere sahip anlatılardır. Nitekim mitos ve mitik düşünce üzerine çalışmaları

bulunan Ernst Cassirer, “insanın toplumsal duygularının ve yaşamının tümünü söylencenin doldurup yönettiği ilkel toplumlarda bile söylencenin her zaman aynı biçimde iş görmediğini, her zaman aynı kuvvetle de ortaya çıkmadığını, söylencenin asıl gücünü insanın, alışılmamış ve tehlikeli bir durumla karşılaşmak zorunda kaldığı zaman kazandığını” öne sürer (1984: 280). Bu türden anlatıları söylence olarak tanımlayan Cassirer’in hangi durumlarda söylencelerin ortaya çıktığına dair tespitleri dikkate değerdir. Ona göre “insan, özel ve istisnai çabaları, özel bir cesaret ya da dayanıklılığı gerektirmeyen işlerin tümünde büyü ve söylencebilimle hiç karşılaşmaz ama eğer iş tehlikeli ve sonuçları belirsizse ortaya her zaman çok gelişmiş bir büyü ve onunla bağlantılı olan bir söylencebilim çıkar” (1984: 280). Bu yorumu Bronislaw Malinowski’nin “mitin özellikle toplumsal bir gerilimin bulunduğu yerde göreve çıktığı açıktır” (1990: 112) ifadeleri desteklemektedir. Tehlikeli ve sonuçları belirsiz olarak nitelendirilebilecek durumların başında doğal afetler gelmektedir. Böyle değerlendirildiğinde afet gibi dönemlerde söylencelerin ortaya çıkması doğal bir durum olarak kabul edilebilir. Afetlerin etkileri afetin büyüklüğüne, süresine, sıklığına, yerleşim yerine uzaklığına, ülkenin ekonomik durumuna ve gelişmişliğine bağlı olarak, çeşitli faktörlere göre değişiklik göstermektedir. Afet sırasında yaşanabilecek bu tepkiler genellikle korku, endişe, çaresizlik, huzursuzluk, öfke, ölüm korkusu, suçluluk, karamsarlık, panik, hareket kısıklığı gibi sorunlardır. Fakat çocukların, kadınların, engellilerin ve yaşlıların, yani daha güçsüz, savunmasız ve kırılgan olan grupların, afetlere gösterecekleri tepkiler daha farklı olacaktır (Sağ 2016: 117). Özellikle bir toplumun kolektif olarak bütünü etkileyen olaylar ve bu olayların toplum üzerindeki dramatik travma etkilerinin yoğunluğu insan zihninde ve ruhunda görülebilir. Bunun ötesinde deprem gibi doğal afetler, savaş veya büyük göçlere zorlanma gibi bütün bir toplumu etkileyen karmaşa, korku, heyecan, telaş, tekinsizlik ve kaos zamanlarında yukarıda bahsedilen olumsuz etkilerin izleri rahatlıkla hissedilebilmektedir. İnsan zihninin mantıksal düşünmeye kapandığı, tamamen duygularıyla hareket etmeye başladığı bu dönemlerde rasyonel inanmalar yerini sübjektif değerlendirmelere bırakabilir. Kişinin yaşamış olduğu travma, kendisinde akıl ve mantık dışı bir takım görüntü ve sözler şeklinde zuhur bulabilir. Bu durumun en son örneği 6 Şubat 2023 tarihinde Kahramanmaraş merkez üssü olan 7,8 ve 7,5 sarsıntı şiddetinde yaşanan iki büyük depremde görülebilir. İki deprem hadisesinde de akla ve mantığa aykırı, hayatın olağan akışına ters olayların yaşandığına dair anlatılar ve yine rasyonel olmayan anlık görüntüler depremi yaşayanlar tarafından nakledilmiştir.

Bu çalışmada bahsi geçen bu tür olay ve görüntülerin olayı yaşayanlar tarafından anlatılması, bu olay ve görüntülerin oluşma şekli ve zamanı ile kişiler ve toplumlar üzerinde yarattığı etki ve başka türlü işlevleri incelenecektir. Modern insanın mitos ve benzeri söylencelere inanması üzerine modernizm ve postmodernizm okumaları yapılabilir ancak tartışmayı folklor düzeyinde tutmak adına bu tür değerlendirmelere girilmeden sadece insan zihni ve mitik evren arasındaki ilişki örnekler üzerinden irdelenecektir. Çalışmada 6 Şubat

2023 tarihinde gerçekleşen deprem sonrasında anlatılan bu türlerin söylence, efsane ya da memorat türü olup olmadığı tartışmalarından ve betimleyici tanımlamalardan ziyade böyle anlatıların ortaya çıkma nedenleri, hangi motivasyonun bu anlatıların oluşmasına etkili olduğu, bu türden anlatıların zamanlaması, kimler tarafından hangi amaçla anlatıldığı gibi daha çok işlevsel özelliklerine yoğunlaşılacaktır. Makale yaşanan deprem hadisesini üç farklı bakış açısından ele alacaktır. İlki yaşanmış olduğu iddia edilen olaylar folklorik bakış açısına göre memorat, mitos, söylence kavramları çerçevesinde; ikincisi yaşanmış olduğu iddia edilen olayların melek, Hızır ya da ilahi başka güç odaklarınca gerçekleştiğine dair inanç çerçevesinde; üçüncüsü ise yaşanmış olduğu iddia edilen olaylar, depremzedelerin korku, karmaşa ve yoğun stres altında yaşamış oldukları travmanın etkisi ile algı dünyalarının bozulmaları çerçevesinde değerlendirilecektir.

1. 6 Şubat 2023 Depreminin Mitik/Teolojik/Psikiyatrik Yorumları

1.1. Folklorik Bakış Açısı

Türkiye 6 Şubat 2023 tarihinde, tahrip gücü oldukça yüksek ve binlerce vatandaşın vefatı ile sonuçlanan yıkıcı bir doğal afet olan Kahramanmaraş depremini yaşamıştır. Özellikle deprem bölgesinde yaşayan ve bu kaos ile kargaşa ortamına maruz kalan insanlar, büyük bir korku beraberinde dehşete kapılmışlardır. Yaşanan can kayıpları birçok kimsenin ağır ruhsal sıkıntılar yaşamalarına hatta reel dünya algılarının değişmesine sebep olmuştur. Bu felaketten kurtulabilenler yakınlarının hayatta olup olmadıklarının derdine düşmüş bir diğer travma da bu noktada baş göstermiştir. Böylesine can ve mal kaybının büyük olduğu, acıların koyulaşarak yoğunlaştığı bu dönemlerde ulusal basın ve sosyal medya mecralarında depremin hemen öncesi, esnası ve sonrasında tanık olanları veya duyanları hayrete düşürecek hayatın olağan akışına aykırı birtakım olaylara dair anlatılan “hikâyeler” servis edilmeye ve viral olmaya başlamıştır. Doğal afetler genelinde deprem özelinde de görüleceği üzere sarsıcı, travmatik ve kimi zaman dehşet verici anlara maruz kalan birey, kimi zaman ruhsal anlamda olayın üstesinden gelebilmek kimi zaman da olayın vahametini vurgulama içgüdüğü ile veya daha başka gerekçelerle birtakım “hikâyeler” anlatmaktadır. Ulusal basın ya da sosyal medyada tespit edilen deprem ile ilgili bu türden hikâyelerin bireysel yaratılma sebepleri üzerinden değerlendirmeler yapılacaktır.

Deprem gibi tehlikeli ve ölümle sonuçlanan dolayısıyla travma yaratan büyük hadiselerin her bireyde farklı etkileri olduğu gözlemlenebilir. Bunlardan birisi de öznenin gerçeklik algısını yitirmesidir. Öznenin bir olay karşısındaki realist anlama yetisi ile hayal gücü yetisi arasındaki iş birliğinin bozulması zihinsel açıdan sıkıntılı bir duruma işaret eder. Ümer'e göre, “eğer bir durum özneyi rahatsız ediyor, onda kaygı uyandırıyorsa bundan kaçmanın yolu yeniden anlam düzeninin sağlanmasıdır. Bu gerçekleşmedikçe kaygılı ve huzursuz bir hâl devamlılık gösterecektir. Özne, huzursuzluk duygusunun karşısına “gülmeyi” çıkartarak onun varlığını askıya alabilir” (2018: 112). Ümer'in iddiasına ek olarak

özne, huzursuzluk duygusunun karşısına “tanıdık, bildik, kendi dünya görüşüne uygun, zihin yapısına en mantıklı gelen “şeyi” –bu bir olay ya da bir figür, nesne olabilir- devreye sokarak kendini rahatlatma ve bulunduğu ortamın tekinsizliğini tanıdık ve güvenilir duygular ile ikame etmek isteyecektir. Özne, hangi içgüdü ile böyle olağanüstü kişiler ya da olayları anlatır, görür veya aktarır? Çok iyi bildiği, tanıdık gelen evi yıkılan özne, birden kendisine son derece yabancı gelen, bilinmeyen, huzursuzluk verici, kasvetli ve tekinsiz bir ortamda kalmıştır. Böyle bir duruma maruz kalan özne, bildiği ve tanıdığı nesneleri bilinmeyene ikame ederek kaybettiği algı sistemini yeniden kurmaya çabalar. Aslında burada şu soru sorulabilir. Asıl “tekinsiz” olan nedir? Bu sorunun cevabı bakış açısına göre değişir. İlk bakış açısına göre, mitik bir zihin yapısı ile; tekinsizlik ortamın yani bilinmeyenin bizatihi kendisidir. Bu tekinsizliği ortadan kaldırmanın tek yolu ise bilinmeyi bilinen ile ikame etmektir. İkinci bakış açısına göre ise, mitik zihin yapısına uygun algı dünyası oluşturmamış zihinlerde ise tekinsizlik bizatihi bilinmeyenin ikame edildiği “bilinendir”. Başka bir ifade ile zihni, mitik algı dünyası ile kurgulanmış öznenin bilinmeyi açıklamaya çalışırken kullandığı “bilinen aygıt” zihni mitik algı dünyası ile kurgulanmamış olan özne için tekinsizliğin kendisidir. Biri için tekinsizlik ortamken diğeri için ise mitik evreni kurgulayan zihnin oluşturduğu “söylenceler”dir. Makale, mitik zihin yapısındaki öznenin tekinsiz bir anda mitos yaratma sebebini araştırma üzerine inşa edildiği için çalışmanın kurgusal bakış açısı da tekinsizliğin ortamın kendisi olması üzerinedir. Aşağıdaki örnekler incelendiğinde deprem anında ortaya çıkan olağanüstülüklerden özellikle aniden ortaya çıkan ve kaybolan kişilerin varlığının gizemine karşın insanların hiçbir şekilde yadırgayıcı tepki vermemeleri Fisher’in bu noktada “tüm gizemlerin tekinsizlik hissi yaratmayacağını” vurgulamasına bir örnektir. Bu durum akıllara büyümlü gerçekçilik kavramını getirebilir. Deprem anında ve sonrasındaki süreçlerde yaşandığı iddia edilen olaylar incelendiğinde büyümlü gerçekçilik kavramının düşünülmesinin yadırganmayacağı görülebilir. Yaşandığı iddia edilen olağanüstü olaylar dikkate alındığında Fisher, “bir ötekilik halinin söz konusu muammanın alışlageldik tecrübenin ötesinde bir tür bilgi, öznellik ve duygu da içeriyor” olabileceğine işaret eder (2018: 64). Bu karmaşa, telaş, korku ve kaos ortamında yaşandığı iddia edilen olaylar, tuhafılık mı yoksa tekinsizlik olarak mı tanımlanmalıdır? Bu sorunun cevabı tuhafılık ve tekinsizlik kavramlarının tanımlarında aranabilir. Fisher, kavramları tanımlarken aynı zamanda aralarındaki farkı da ortaya koyar. Ona göre, tuhafılık başlığı altındaki bazı örneklerde, tuhafılığı yaratan şey had safhada mevcut olmalıdır; maruz kalınan şey o kadar yoğunudur ki onu ifade etme konusunda güçlük çekeriz. Tekinsizlik ise bunun tam tersine “yokluğun yetersizliğinden” ya da “mevcudiyetin yetersizliğinden” meydana gelir. Tekinsizlik hissi ya hiçbir şey olmaması gerekirken bir şeylerin olması durumunda ya da bir şeyler olması gerekirken hiçbir şeyin olmaması durumunda ortaya çıkar (2018: 63). Buradan hareketle deprem anındaki tekinsizlik Fisher’in ifadesinden yola çıkarak “hiçbir şey olmaması gerekirken bir şeylerin olması durumunda” cereyan eden olarak kabul edilebilir. Kaos

ortamındaki tekinsizlik bilinmeyene karşı duyulan endişe ve korkunun açığa çıkmasıdır. Bu bakımdan Fisher için “tekinsizin derdi, bilinmeyendir; bilgiye bir kere ulaşıldı mı tekinsizlik kaybolur.” Fisher, bilinmeyene karşı biraz daha temkinli yaklaşarak “tüm gizemlerin tekinsizlik hissi yaratmayacağını” vurgulamak ister (2018: 64). Tuhaf ve tekinsizlik kavramlarının insan algısındaki durumları üzerine değerlendirmelerde bulunan Fisher, iki kavram arasındaki ayrıma değinir ancak ikisi arasında ortak bir nokta da mevcuttur. Bu da “her ikisinin de garip olanla meşgul olmalarıdır.” (2018: 9). Yalnız burada Fisher, bir noktanın altını çizerek, “garip kelimesinin korkunçla karıştırılmamasını” işaret eder. Tuhaf ve tekinsizlik çekici kılan, “bizi korkutan şeylerden hoşlandığımız” fikri değil. Daha ziyade dışarıda olanla, alışılmış algının, bilişin ve deneyimin ötesinde kalan şeylerden büyülenmeyle ilgili. Bu büyülenmenin genellikle bir miktar kaygı hatta dehşet içermesinin muhtemel olduğunu öne süren Fisher, “tuhaf ile tekinsizin mutlaka korkutucu olması gerektiğini söylemenin yanlış olacağına” da inanmaktadır. Ancak bu noktada kavramı çift taraflı değerlendiren Fisher, dışarının da her zaman iyi olduğunu da savunmaz. Sadece “dışarısının bünyesinde fazlasıyla dehşet barındırdığını ancak sadece dehşetten ibaret de olmadığını” iddia eder (2018: 9-10). Fisher, bu değerlendirmelerini deprem özelinde ele almak mümkündür. Nitekim deprem ile ilgili tuhaf ve tekinsiz olarak yorumlanabilecek türden hikayelerin olması depreme karşı olan “tuhaf” ve “tekinsizlik” yakıştırmasını da kuvvetlendirmektedir. Ulusal ve yerel gazete haberleri ile sosyal medyada yer alan deprem ile ilgili olağanüstü ya da tuhaf olarak tabir edilebilecek olaylar incelendiğinde genel olarak beş başlık altında toplanabilir. İlki enkaz altından günler sonra çıkarılan çocukların abla ya da abiler tarafından kendilerine yiyecek ve içecek verildiğini anlatmaları; ikincisi birkaç aylık bebeklerin hiçbir şekilde beslenme imkânı olmadan 4-5 gün sonra enkazdan sağ olarak çıkarılmaları; üçüncüsü bazı kişilerin enkazın başına gelerek enkaz altında kalanların yerlerini işaret etmeleri; dördüncüsü enkaz altından çıkarılan çocukların hiçbir zarar görmemiş olması ve kendilerinin yanına meleklerin ya da Hz. Hızır’ın geldiğini anlatmaları; beşincisi ise deprem öncesinde gökyüzündeki farklı ışık olaylarının gözlenmesi ve tuhaf seslerin işitilmesi. Böylesine büyük bir afetin ardından görüldüğü veya yaşanıldığı iddia edilen olayların bireysel seviyede kalması toplumca tanık olunmaması da ayrıca değerlendirilmeye gerek başka bir durumdur. Deprem öncesinde, esnasında ve sonrasında anlatılan “anlatıların” türüne dair çeşitli fikirler de öne sürülebilir. İlk olarak bu “anlatıların” toplumsal bir etkisi olsa da bireysel yaşanan anlardan ibaret olduğuna dikkat çekmek gerekmektedir. Bu tür anlatılar bünyesinde olağanüstülük taşıdığı için özellikleri arasında “olağanüstü özellikler görülmesine rağmen inanılma oranı yüksek olan türler” akillara gelmektedir. Hem şahsa özel hem de olağanüstü özellikler barındırmaları açısından bu tür anlatıları ilk defa Carl Wilhelm Von Sydow tarafından icat edilen “memorat” kavramı ile tanımlamak da mümkün görünmektedir. Nitekim *Turkuaz Gazetesi*’nin yaşanan olaya dair “Enkazdan çıkan çocuğun sözleri korkuttu! ‘Bir abla bana süt verdi siz gelince gitti’” manşeti atılmıştır. Haber başlığı, çocuğun anlattıklarının korkutucu yani tekinsizlik

içerdiğinin beyanı niteliğindedir. Haberin devamında; “Kahramanmaraş’ta meydana gelen depremde enkazdan çıkarılan 5 yaşlarındaki bir çocuğun, tedavisini yapan doktorlara anlattığı şey herkesi ayağı kaldırdı. Depremin 123. saatinde bile mucize eseri yaşam sürerken herkesi korkutacak bir olay yaşandı. Enkazdan sağ olarak çıkarılan 5 yaşlarında bir çocuk, ambulansa alınırken hemşire müdahale ederek bir soru sordu. Hemşire çocuğa, " Söyle bakalım, sana ne vereyim? Çikolata mı şeker mi?" Çocuğun verdiği cevap üzerine ortalık bir anda sessizleşti. 5 yaşındaki çocuk, " Ben hiç acımadım ki, bir tane çok güzel abla geldi bana yemekler yedirdi, su içirdi, benimle hep oynadı merak etme sen kurtulacaksın dedi. Siz gelince de gitti" dedi.” ifadelerine yer verilmiştir (URL-1). “Çocuğun sadece kendisine görünen varlıklar tarafından beslenmesi” iddiası gazete manşetlerinde korkutucu ve “ortalık bir anda sessizleşti” ifadesi ise ürperti verici bir hadise olarak verilmiştir.

Verilen gazete örnek haberinde de görüldüğü gibi olayı yalnızca yaşayan bilmekte etrafındaki diğer kimseler sadece onun anlattıkları kadarını bilmektedir. Kendisinden başka, yaşandığı iddia edilen olaya tanık olan kimse bulunmamaktadır. Peki, hangi şartlar altında böylesine olayların yaşanması mümkündür? Kişide hangi duygusal, duyuşsal ve bilişsel şartlar ve çevresinde, etrafında veya yaşadığı zaman zarfında hangi şartlar olmalı? Bu tip durumları açıklamak için Lauro Honko da konuyla ilgili bir teori ileri sürmüştür. Lauro Honko’nun teorisine göre “bir tanıklık (örneğin bir varlığı görme), bazı koşullar yerine getirildiğinde gerçekleşir. Öncelikle tasarıma dayalı bazı algısal uyarıcılar (garip ya da beklenmedik bir ses) ve yine algısal baskıların (karanlık, sessizlik vb.) bulunması gerekir. İkinci olarak kişinin belirli bir psikolojik durumda (yorgunluk, korku vb) olması ve üçüncü olarak da olaylar için deneysel model oluşturacak bazı geleneksel mevzuların (efsaneler, diğer insanların memoraları ve geçmiş deneyimler) baskın olması gerekir” (1964: 17). Honko’nun bu açıklamalarına karşın Polat, tespit etmiş olduğu memoralardan hareketle “bütün memoraların bu gibi hususlara bağlı olarak şekillenmediğini” savlar (2020: 12). Polat, çalışmasının devamında memoralarla ilgili olarak “memorata konu olabilecek bir hadisenin meydana gelmesi için karanlık, sessizlik, yalnızlık, ıssızlık, yorgunluk, uyku ile uyanıklık gibi bireysel ve çevresel koşulların genel geçer olduğu görüşü eleştiriye tabii tutulmalıdır. Nitekim bu görüş, cinler, periler, cadılar, kara kedi, koç vb. suretinde gezen olağanüstü varlıklar ve güçler ile din uluları etrafında şekillenen anlatımları pek çok açıdan sınırlandırır” ifadelerine yer vererek tanımı geniş açıdan ele alır (2020: 13). Memorialın gerçekleşebilmesi için bazı bireysel ve çevresel koşulların öne sürülmesi, “modern” insana göre “olağanüstülük” olarak sınıflandırılan birtakım hususların, “ilkel”, “yerli” veya “geleneğe bağlı” insanlar için orta dünyanın gerçekliğini görmezden gelmek olacaktır (Polat 2020: 13). Bu minvalde Lucien Lévy-Bruhl’un tespitleri, ifade edildiği gibi memorial anlatan toplumlara uyarlanarak yeniden değerlendirilmelidir.

“Bir odada yalnızca bir insan bir ses işitiyor, bir nesne görüyorsa duyularının kendisini aldattığını ve derhal bu durumdan kurtulması gerektiğini

düşünürüz. Duyularının kendisini aldatmadığı konusunda ısrar ettiği takdirde, o zaman patolojik bir rahatsızlığı olduğunu söyleriz. Örneğin sanrılar görüyor deriz. Oysa ilkel insanlar bu gibi durumlarda tamamen farklı tepkiler vermektedir. Bizim bir halüsinasyon ve sahte olduğunu iddia ettiğimiz algıyı onlar tam tersine kişiye özgü bir ayrıcalık olarak değerlendirirler. Bir kişinin yaşadığı deneyimin aynı zaman dilimi içinde başkaları tarafından doğrulanmaması, onlar açısından kuşkulu bir duruma yol açmamaktadır. Onlar bunu mistik bir deneyim olarak kabul etmektedir” (2006: 31-32).

Başka bir ifade ile memorat, tıpkı arketip gibi kültürel kodlar ile aktarılmış ve farkında dahi olmadan, istemsizce, bilinçdışının su yüzüne çıkmasıdır.

Diğer taraftan böylesine yıkımın, kaos ve korkunun yoğun bir şekilde yaşandığı ve hissedildiği ortamlara ilişkin başka görüşler de mevcuttur. Modern bir çağda yaşanmasına başka bir ifade ile ilkel zihinlerin hâkim olduğu mitos döneminde yaşanmamasına rağmen böyle olayların vuku bulmasının sebebini Cassirer’in büyü ve söylenebilimin ilkel toplumdaki rolüne ilişkin yaptığı betimlemenin yaşamın hayli gelişmiş evreleri için de uyumlu olduğu görüşünde bulmak mümkündür. O, “insan umutsuz durumlarda her zaman umutsuz vasıtalarla başvurmuştur. Aklın insanları başarısızlığa uğrattığı anlarda, geride yine her zaman *ultima ratio*, mucizevi ve gizemsel olanın gücü olduğunu” iddia eder (1984: 280). Karmaşada toplumun söylenebilimsel düzeni, ussal düzenin yerine geçerek akıl ve mantığa hükmeder. Cassirer’e göre, “sakin dönemlerde ise toplumun söylenebilimsel düzeninin ussal bir düzenle yer değiştirdiği görülür. Sakin ve barışçı zamanlarda, görece dingin ve güvenli dönemlerde bu ussal düzen, kolayca korunup tüm saldırılara karşı güven içindeymiş gibi görünür” (1984: 281). “Söylence her zaman bilinç dışı bir etkinliğin sonucu ve imgelemin özgür bir ürünü olarak betimlenmiştir” (Cassirer 1984: 283). Bütün bir milleti derinden ve yoğun bir şekilde kolektif olarak etkileyen olaylarda mantık aklın kontrolü dışına çıkar ve rasyonel çizgisinden sapar. Bu sebeple en elverişli anlar, zihnin bulanık olduğu, akıl ve mantığın devre dışı kaldığı, gerçek ile algının birbirine karıştığı kaotik anlardır. Taburoğlu da benzer bir görüş ile “söylenlerin, efsanelerin hükmüne, etki alanına giren için, işlevlerin, çalışma hayatının düzeni, takvimi de bozulur. Çalışmanın ve onun yarattığı akılcı düzenin sürmesi için, söylenlerin büyümlü etkisi ortadan kalkmış olmalıdır” ifadelerine yer verir (Taburoğlu 2011: 44). Aklın ve bilimin ön planda olduğu modern zamanda ortaya çıkan bu tür olaylar, modern olarak yorumlanan insan aklının zaman zaman mitik tasavvurun gölgesinde kalarak gerçek dünya algısı ile bütünleşmemesinden kaynaklı görülebilir. İnsanın toplumsal yaşamının tüm kritik anlarında, eski söylenebilimsel düşüncelerin doğuşuna direnen ussal güçler, artık kendilerine güvenmezler. İşte bu gibi anlarda söylence için zaman yeniden gelişmiştir. Çünkü söylence, gerçekten yenilmemiş ve boyun eğmemiştir. O, her zaman oradadır. Karanlıkta pusuya yatmış saatini ve fırsatını kollamaktadır (Cassirer 1984: 281-282). Mitik düşüncelerin etkisinin azalması ve akılcı davranış ile tutumların egemenliğinin artması

sonucu akılcı olmayan, gerçeklikle örtüşmeyen her kabul ve durumda mitos kendini belli etmeye başlar; böyle zihinlerde mitos yeniden dirileceği verimli bir zemini bulmuş olur. Dolayısıyla mitosta duygusal arka planı gibi doğasından ötürü aklilik/rasyonalite/reel algı aranmamalıdır.

1.2. Teolojik Bakış Açısı

6 Şubat 2023 tarihinde gerçekleşen deprem felaketi genel itibariyle insanları “neden?” sorusuna maruz bırakmış ve bir iç muhasebe yapılmasına sebep olmuştur. Bu düşüncelerin kaynağını İslami inanç sisteminde görmek mümkündür. Dünder, kısmen bu sorunun cevabını vermektedir. “İslam inancında, afetlerin Allah’ın iradesi ve takdiri doğrultusunda gerçekleştiği kabul edilir. Müslümanlar, afetlerin Allah’ın yarattığı dünya düzeninin bir parçası olduğuna inanır ve bu afetlerin insanların imtihan edildiği bir sınav olduğunu düşünür” (Dünder 2023: 55). Bu sebeple birey, kendini yoklar ve yaşadıklarına ilahi bir cevap arama eğilimine girer. *Kastamonu Doğru Söz Gazetesi*’nde 6 Şubat depremi sonrasında yaşananlar için “İslam literatüründe binlerce örneğiyle mevcut bulunan “Keramet” gerçeğiyle açıklamanın da mümkün olduğuna” dair bir köşe yazısı kaleme alınmıştır. Yazıda keramet tanımı yapıldıktan sonra deprem sonrası yaşanan birkaç olay örnek gösterilerek bu olayların ancak keramet ile açıklanabileceği kanaatine varılmıştır. Bahsi geçen yazıda geçen ilk hadise kurtarma işlerinde gönüllü çalışan bir genç tarafından anlatılmış ve bu video dijital içerik mecralarında hemen karşılık bulmuştur.

270

“Depremin 5. günü bir binada kurtarma çalışmaları tamamlanmış, artık hiç kimsenin olmadığına kanaat edildikten sonra kepçe enkaz kaldırmaya başlamış. O anda soluk soluğa bir kadın geliyor ve hışımla “durun o enkazın altında benim iki oğlum var” diyor. Ekipler enkaz kaldırmaya başlamadan önce yeterince sorup araştırmışlar. Ancak kimse o enkazda herhangi bir yakınının olduğunu söylememiş. Ekipler bir müddet tereddüt ettikten sonra çalışmaları durduruyor. Kadına “senin çocukların nerede?” diye sorunca kadın eliyle onların bulunduğu yeri gösteriyor. Ekip yeniden kurtarma pozisyonuna geçerek, kepçeyle çalışmayı bırakıyorlar. Birkaç saat çalışmadan sonra kadının dediği yerden iki çocuk sağ olarak çıkarılıyor. Ekip hem büyük bir şaşkınlık ve hem de büyük bir sevinç yaşıyor. Eğer annenin uyarısı olmasaydı, o çocuklar enkaz kaldırma esnasında kayması muhtemel beton bloklarıyla ölebilirdi. Ama işin ilginç yanı, ekip enkaz etrafına toplanan kalabalık ve daha başka yerlerde kendilerini uyaran anneyi arayıp soruyor. Ama kadından hiçbir iz yok. Derken kurtulan çocuklardan 13 yaşında olanı diyor ki: “Bizim annemiz dört sene önce vefat etti (URL-2).”

“Modern ve dijital çağda mit ve/veya mitostan bahsetmeden önce, algılayan zihnin gerçeklikle ilişkisinden, akıl kullanımından, gerçeklik karşısındaki tutumundan, bir de bunların yaygınlık durumundan bahsetmek yerinde olacaktır. Eğer bir mitoloji belirtmeye başlamışsa, bunun ezici çoğunluk tarafından paylaşılması da lazımdır” (2023: 695) diyen

Köktürk'ün bu tespitinden hareketle söz konusu videonun izlenme oranı incelendiğinde 1.6 milyon görüntüleme bunun yanı sıra 1.706 yorumun yapıldığı tespit edilmiştir. Bu video birçok kişinin sosyal medya hesabı yoluyla da paylaşılmış ve viral olmuştur (URL-3). Mitos ile dijital dünyayı karşılaştırarak değerlendirmelerde bulunan Köktürk'e göre "mitos insan ile dünya arasına giren bir açıklama ve algılama tarzı ise, dijital dünya da bizzat somut gerçeklikle insanın arasına girer ve gerçekliği bireyin zihninde bir forma sokar" (2023: 706). Tıpkı mitosun ilkel zihinde yarattığı etki gibi modern zihinlerde de benzer etkilerin dijital dünya, sosyal medya ile yaratıldığı söylenebilir. Sosyal medya akılcı verilerden uzak sezgisel verilere ise yakındır. Bu durumu kanıtlar en güzel örnek Türkiye Cumhuriyeti İletişim Başkanlığı bünyesinde kurulan deformasyonla mücadele merkezidir. Sosyal medya da dahil olmak üzere pek çok haberleşme aygıtında kanıta dayanmadan, kanıtlanmasına lüzum görülmeyen buna karşın mecrada yer alan bir haberin veya bilginin doğru kabul edildiği, doğruluğu ya da gerçekliği şüpheli olsa dahi göz ardı edildiği pek çok akışa bireyler kolayca ulaşabilmekte ve akıl ile gerçeklik es geçilerek yorumlar yapılmaktadır. Bu noktada "günümüz dijital çağında ilkel insan zihni yerini modern, akla ve mantığa daha çok yatkın bir insan zihnine bırakmış iken niçin hâlâ "mit"ten söz edilebilmektedir?" başka bir soru olarak akıllara takılabilir. Bu soru elbette başka araştırmacıların da aklına takılmış ve meraklarını celp etmiştir. Sosyal medyada binlerce kez tıklanacak kadar deprem ile ilgili "hikâyeler" in viral olması, insanların, bu içerik özelinde, ilgi göstermeleri, merak etme, heyecan duyma veya başka bir motivasyon, içerikleri izlemelerine bir açıklama getirebilir. Bir açıklama da kişinin kutsal(ı) ile kurduğu bağ olabilir. Konuyla ilgili olarak Küçükcan ve Köse, doğal afetlerde dinî inancın, ibadet ve ritüellerin bir güç ve teselli kaynağı olarak görüldüğüne, başa gelen olumsuz olayları anlamlandırmada kutsal ile iletişimin güçlendirilmesine katkıda bulunduğuna değinmiştir (Küçükcan ve Köse 2000: 142). Bu dönemde bireysel ve toplumsal olarak yaşanan travmatik durumları tetikleyen insani kayıplar, endişe, korku, kaygı, acı, ıstırap ve hüznün gibi duygularla başa çıkmayı gerektirmektedir. İnsan olağandışı durumları algılamaya, anlamaya, anlamlandırmaya ve bir neden veya kaynağa atfetmeye yönelik temayülü ile yaşadıklarının nedenlerini açıklama ihtiyacı hissetmektedir (Çapcıoğlu ve Bahadır 2023: 322). Sosyal medya veya gazete haberlerinde görülen haberler bu bağlamda değerlendirilebilir. Nitekim deprem sonrasındaki kurtarma operasyonlarında yaşandığı söylenen pek çok olayda aklilik/rasyonalite yerine duygusal unsurların etkileyciliği daha yoğun ve bağlayıcıdır. Başka bir ifade ile yaşandığı iddia edilen olaylar teolojik boyutla da ilgilidir. Zira melek, Hızır veya yardımcı başka varlıklar tarafından kurtarıldığına inanan ve yaşadıklarını bu şekilde anlatan pek çok depremzede bulunmaktadır. *Takvim Gazetesinin* 12 Şubat 2023 tarihli manşetinde "Enkazdan çıkarılan minik kızın dudaklarından işte bu sözler duyuldu. Türkiye, şoke oldu! Gözyaşlarına boğuldu! Yüreğlerimiz aynı duyguyla doldu: Melekler kurtarıyor!" yer alan ifadeler olayın dini boyuta bağlandığının bir örneğini sergilemektedir. Haberin devamında yer alan "7.7 ve 7.6'lık çifte deprem, on binlerce insanı

katletti! 85 milyonun yüreğini deldi-geçti! Tek tesellimiz, günler sonra gelen **mucize haberleriydi!** Fakat herkesin aklına aynı soru geldi: Özellikle çocuklar, **100 saatten** fazla enkaz altında kalıp **nasıl sapasağlam çıkıyorlar?** İşte bu soruya 6 gün sonra kurtarılan minik kız cevap verdi. Hemşire, "**Söyle bakalım, su mu istersin, çikolata mı?**" dedi. Çocuk, tok olduğunu, çok güzel bir ablanın kendisini doyurduğunu söyledi. O anda söz bitti. Türkiye, tek bir şey hissetti: **Melekler aramızda...** ifadeler de manşeti destekler niteliktedir. Aynı haberin devamında ise "Hatay'da ekipler, 2 aylık bir bebeği depremden 107 saat sonra burnu bile kanamamış halde çıkardı." ifadeleri bebeklerin beslenme olmadan hayatta nasıl kaldıklarına dair bir gönderme niteliğindedir (URL-4). Böylece aklılık bu olaya bir açıklama getirememiş ve görünmeyen varlıkların mevcudiyeti haberleştirilerek meşruluk kazandırılmıştır. Deprem sonrası yıkıntıların altından sağlıklı bir şekilde 4-5 gün sonra çıkarılan bebeklerin varlıkları olaya şahit olanlar tarafından Allah'ın bir mucizesi, ilahi varlığın gücü olarak kabul görmüş ve buna inanılmıştır. Bu anlatıların kıymetinin folklorik ve psikolojik olduğunu ileri süren Ali Köse ve Ali Ayten'e göre bu durum araştırmacılara yeni bir alan açmaktadır. Bu yeni alanın adı 'sosyal gerçeklik' dünyasıdır ve bu dünyanın nesnel gerçeklikle ilişkisi kesilmiştir. Orada akıl ve mantık dediğimiz şeylerin hükmü yoktur. Kutsallaştırmaya dayalı bu unsurlar, halk dindarlığı ve popüler dindarlığın birer parçasıdır. Popüler dindarlık, dinin öğretilerinin halk kitlelerince yeniden şekillendirilmesidir. Bu şekillendirmenin renklerini, toplumun psiko-sosyal ihtiyaçları ve dini algılama düzeyi belirler. Artık, dinin temel öğretilerini içeren kitabî dinin ötesinde, kültürel şartlar ve yaşam biçimleri devrededir (2010: 11-12). Din, sağlamış olduğu içsel motivasyonla bireylerin sorunlarla başa çıkma süreçlerine etkide bulunur (Özasma 2023: 181). Afetler bağlamında bireyin karşılaştığı sorunların çözümünde "Din neyi ifade ediyor? Ve ona nasıl yardımcı oluyor?" gibi sorularıyla Kenneth Pargament, bu süreci "dinî başa çıkma" olarak adlandırmaktadır (2003: 207-223). Deprem örneğinde görüldüğü gibi birey korku, dehşet ve kaos ortamında bu durumla ve süreç içinde yaşadığı maddi-manevi problemlerle başa çıkmak ve stresini yönetmek için inancından destek alma yoluna gitmektedir. Doğulu'nun da iddia ettiği gibi "afete maruz kalanların karşılaştığı risk, belirsizlik ve ölüm gibi durumlar dehşet, korku ve kaygı gibi negatif psikolojik deneyimlere neden olmaktadır (2018: 13). Din psikolojisi açısından ele alındığında yaşandığı iddia edilen bu tür olaylar bireyin yaşamış olduğu korku neticesinde inandığı en kuvvetli ve güçlü "kutsal" varlığa sığınması ile sonuçlanmaktadır.

İşte bu sosyo-psikolojik ihtiyaç ve algı ile 6 Şubat 2023 günü yaşanan depremler etrafında oluşan anlatılara halk tarafından kutsallık atfedilmesine sebep olmuştur. Evliya, veli veya Hızır gibi dini şahsiyetlerin etrafında şekillenen anlatı türleri olarak bilinen menkıbeler deprem sonrasındaki anlatılar ile mahiyet açısından benzer özellikler göstermektedir. Hızır, insan sıfatına bürünmüş veli veya başka varlıklar tarafından kurtarıldığına inanan depremzedeler başlarından geçen olayları anlatırken böylece menkıbe de yaratmış olmaktadır. Ortaylı'nın da belirttiği gibi "menkıbeler geniş kitlelerin üzerinde çok büyük bir

rol oynar” (2004: 19) gerçeği bu tür anlatıların hızlı bir şekilde yayılarak inanırlık oranını da bu doğrultuda yükseltmektedir. Deprem özelinde dahi bu hususu asla göz ardı etmemek gerekir. Çünkü halk kutsallarını menkıbelerin içinde yaşatmaktadır. Ocak’a göre, dünyanın neresinde ve hangi devirde olursa olsun, halk muhayyilesi hiçbir zaman, kendine ulaşan bir dinin resmî çerçevesi ile yetinmediği tarihi bir gerçektir. Bu sebeple de daima bir takım insanüstü kuvvetlere ve bunların ortaya koyduğu harikulade olaylara inanma meylini olabildiğince korumuş ve bunun sonucu, o dinin resmî çerçevesine popüler mahiyette ikinci bir çerçeve eklemiştir. Hatta o, çoğu defa bu resmî çerçeveden ziyade, söz konusu popüler çerçeveye bağlıdır (1997: 30). Bu tür hadiseler ve etrafında teşekkül eden anlatılara halk dindarlığında inanma oranı oldukça yüksektir, nitekim bunu yukarıda değinilen gazete haberlerinde de görmek mümkündür. Afet öncesi, esnası ve sonrasındaki olaylar, normal doğal yasaların dışında ilahi bir güç ve mucizelerle açıklanmaktadır. Bu da yazarların (köşe yazarlarının), bu olayları ve durumu doğaüstü bir kuvvet olan ilahi güce, varlığa bağlamadaki inançlarını ortaya koymaktadır. Bu inanış, enkaz alanında inanç sisteminin yoğunlaştığını ve güçlendiğini göstermektedir. “Aşkın varlık olan Allah’a bağlılık ise bu olayların ve kişilerin sadece enkaz ortamıyla sınırlı kalmadığını, dini ifadelerin yeni bir mekânsal ve zamansal bağlantıya sunduğunu göstermektedir. Bu bağlamda enkaz alanı dünyevi bir mekân olmaktan çıkar, aşkın olanla bağlantılı bir manevi mekân haline gelir” (Yılmaz 2023: 365-366).

Yaşanan tabiat olayları karşısında korkan ve tekinsiz bir yeryüzünde yaşadıklarını fark eden insanlar, bu olayları anlamlandırmaya çalışmış, onları somut birer sebep-sonuç ilişkisi içinde değerlendirme yoluna gitmiştir. Başka bir ifadeyle “ben bir şey yaptım ki, doğa bana böyle cevap verdi. Peki, ben ne yaptım?” sorusuna cevap verme gayretine girişmişlerdir. Elbette buradaki “doğa” ifadesi pozitivist bir bakış açısının yansıması olup erken insanlık için bu olaylar doğaüstü güçlerin birer yansımasıydı. Anlamlandırılmayan güneş tutulması, yıkıcı fırtınalar, büyük dalgalar birer tanrı (Güneş Tanrısı, Fırtına Tanrısı, Deniz Tanrısı vs.) ile anlamlı hale getirilmeye ve onların kızgınlık hallerinin yansıması olarak tabiat olayları açıklanmaya çalışılmıştır. Ancak günümüzde bilimsel yaklaşımların yanı sıra buna benzer ilahi bir bakış açısı da mevcuttur. Depremin meydana geliş sebepleri her ne kadar bilimsel anlamda fiziksel etkenlere bağlansa da halk arasında bunun Allah’ın saflığını ve manevi temizliğini kaybetmiş olan günahkâr kullarına, bir ikazı, uyarısı hatta cezası veya evliya gibi zatların bedduası olduğuna dair inanç da kuvvetli bir şekilde hissedilmektedir. “Afetlerin Allah’ın kullarına yönelik bir ikazı olarak algılanması ve bu yönde yorumlanması, Yahudilik ve Hristiyanlık gibi dinî geleneklerde olduğu gibi Müslümanlar arasında da yaygın olan bir durumdur. İslam dünyasında afetlerin Allah’ın bir uyarısı olarak algılanmasına ilişkin İslam tarihinde birçok örnek mevcuttur” (Eşmeli 2023: 14, 16). Bu açıdan bakıldığında 1 Kasım 1755’te yaşanan ve tarihe Büyük Lizbon Depremi olarak geçen deprem felaketi ile Batı dünyasında çok önemli bir tartışma başlamıştır. Lizbon depremi, Avrupa tarihinde hem teoloji

hem de felsefe açısından bir dönüm noktası olmuştur. Zira Tanrı ve kötülük ilişkisi tartışılmaya başlanmış, Tanrı'nın ve evrenin kötü görünen olaylardaki rolü ve insanlara biçtiği roller tartışma konusu olmuştur. Avrupa, depremi Tanrı'nın kötülüğü olarak kabul ederken Müslüman toplumu için farklı görüşler mevcuttur. "Birçok insan, afetlerin nasıl meydana geldiğinden çok, neden böyle bir olayın başlarına geldiği sorusunun cevabını aramaktadır. "Bu soruya cevap olarak temelde iki yaklaşım benimsenmektedir. İlk yaklaşım, afetlerin Tanrı tarafından insanlara bir uyarı ve ceza olarak verildiğini savunurken ikinci yaklaşım ise afetlerin sadece doğal olaylar olduğunu vurgular. Doğal afetlerin metafizik açıklamalarında, Tanrı tasavvuru önemli bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. İnsanların dinî deneyiminde, kendileriyle ilişki içerisinde oldukları ve şahsiyeti olan "tabiatüstü varlıklara" inanç, tüm dinlerin ayırt edici bir özelliğidir" (Dündar 2023: 52-53). Kaderci ve teslimiyetçi bir tutum, afetleri Tanrı'nın bir cezası olarak değerlendirme eğilimini doğurmuştur. Ancak bu anlayış İslam düşüncesinin tamamını temsil etmez. İslam dininde, afetlerin sadece Tanrı'nın cezası olarak görülmesi yerine, bir imtihan ve sınav olarak kabul edilir (Dündar 2023: 56). Diğer taraftan Dündar, afetleri Tanrı'nın bir cezası olarak değerlendirmenin, birkaç açıdan sorunlu bir bakış açısı olduğuna dikkat çekerek, öncelikle bu tür cezalandırma anlayışının Kur'an'da anlatılan cezalandırma sistemi ile çeliştiğine işaret etmektedir (2023: 62). Din psikologlarına göre felaketleri anlama, algılama, açıklama, kabul etme gibi zihinsel faaliyetlerde mantıktan ziyade dinî inançların etkisi daha güçlü hissedilmektedir. Okumuş, bu durumun dindar insanlarda daha da belirgin olduğuna işaret ederek, onların doğal olayları inandıkları dinin inşa ettiği zihniyet temelinde değerlendirme eğiliminde olduğunu belirtmiştir (2002: 348). Doğal afetler esnasında tabiatın doğal davranışlarını anlamlandıramayan insanlar kendi zihinsel yapılarına uygun düşecek şekilde dünyayı ve yaşanan tabiat olaylarını anlamlandırma çabasına girmiştir. Bu çabalama esnasında bireyin en güvendiği ve bildiği yer olan "inanç dünyası" kendisini o tekinsizlikten kurtaran bir liman gibi sığındığı yer olmuştur. Thomas Aquinas'a göre dini hakikat, doğaüstü ve akıl üstüdür; ama "mantıksız" değildir. Biz sadece akılla inancın sınırlarına nüfuz edemeyiz. Din bize doğayla, insanlarla, doğaüstü güçlerle ve tanrıların kendileriyle bir birliktelik vadeder (Cassirer 2022: 129-130).

1.3. Psikolojik Bakış Açısı

Psikolojik travma afetler, cinsel istismar ve şiddet gibi, kişilerin hayatını tehdit ederek duygusal olarak üstesinden gelmekte zorlandığı olaylar olarak ifade edilebilir. Bir kişinin baş edebilme yeteneğini aşan bu olaylara "travmatik yaşam olayı" adı verilmektedir. Travmatik yaşam olayları aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Ölüm tehdidi veya bedensel bütünlüğün bozulması tehlikesi,
- Ağır bir yaralanma ya da yaralanma tehdidinde maruz kalma,
- Tanınan birinin ölmesi ya da ölüm tehdidi altında kalması,

- Başka birinin yaralanması ya da yaralanma tehdidi oluşturan bir olaya tanık olma gibi olaylar karşısında duyulan aşırı korku, dehşet ve çaresizle tepki verme (Işıklı 2013).

Travmatik yaşam olayları olarak sıralanan dört unsurun tamamını deprem gibi doğal afetlerin sonucunda gözlemlemek mümkündür. Nitekim, yapılan psikolojik araştırmalar, afetlerin ciddi ruh sağlığı sorunlarına neden olduğunu ortaya koymuştur. “Afet sırasında yaşanan ve çeşitli şekillerde tanımlanan fazla stres, duygusal sorunlara yol açmaktadır. Bu sorunların travma sonrası stres bozukluğu şeklinde ve diğer hastalıklar ve belirtiler olarak ortaya çıktığı görülmüştür” (Gibbs ve Montagnino 2016). 6 Şubat 2023 depreminde yaşandığı iddia edilen olaylar psikolojik bakış açına göre de değerlendirilebilir. Deprem gibi yıkıcı bir doğal afete maruz kalmış birey, korku ve endişe dolu dakikalardan sonra insanın en güçlü içgüdüğü olan hayatta kalma içgüdüğü ile davranışlarını şekillendirmeye ve psikolojisini de hayatın olağan akışındakine uyumlu hale getirmeye çalışır. Böylece korku, endişe ve yoğun stresten bir anlığına bile olsa kurtulmak için psikolojik olarak beyin devreye girer. Bu tür vakaların varlığı enkazdan çıkan depremzedelerin anlattıklarından görülebilir. Deprem afeti ile ilgili internet sitesindeki bir haber, yine hayatın olağan akışında açıklanması güç durumlara başka bir örnek teşkil etmektedir. Haberde “Türkiye’yi sarsan depremde 147 saat sonra enkaz altından çıkartılan 12 yaşındaki Eylül’ün çıkartıldığında ekiplerin ‘Aç mısın’ sorusuna ‘Hayır tokum, yemek yedim’ şeklinde cevap verdiği öğrenildi.” ifadelerine yer verilmiştir (URL-5). 6 günden fazla aç kalan 12 yaşındaki bir kimse eğer kronik bir rahatsızlığı yoksa hayatta kalabilir ancak haberde “tokum, yemek yedim” ifadesi haber sitelerine konu olacak kadar gerçekliğe ters düşmektedir. Bazı internet sitelerinde ise bu duruma bir açıklama getirme amacıyla birtakım varsayımlardan bahsedilmiştir. Üçüncü Adam Sendromu olarak adlandırılan durum, bu türden bir açıklama olarak kabul edilebilir. Başka bir ifade ile zor durumda olan bir kişinin kendisi dışında herhangi biri tarafından görünmeyen varlıkların mevcudiyeti olarak açıklanabilecek olan bu durumun kesinliği olmadığı bilinmektedir. Birkaç internet sitesi yukarıdaki haberlerde yer alan görünmeyen varlıkları Üçüncü Adam Sendromuna bağlamıştır. Haber manşeti olarak “Enkaz Altında Melek veya Hızır Gördüklerini İddia Edenlerin Yaşadığı Asıl Durum: Üçüncü Adam Sendromu” yer almaktadır. Haber şu şekildedir;

Özellikle ülkemizi yıkıcı bir şekilde sarsan son deprem felaketinde sık sık karşımıza çıkan haberlerden biri de enkaz altındaki insanların melek, hızır, koruyucu gibi kendileri dışında birilerini daha gördükleriydi. Peki bilim bu konuda ne diyor? Normalden farklı durumlarda, **beynimizin kimyası** ve bize hissettirdikleri ya da yansıttıkları o kadar ilginç olabiliyor ki kafamızın içinde bizden bağımsız biri çalışıyor gibi geliyor. Çoğu zaman mental sağlığımızı korumak için elinden geleni yapıyor ve bu, çok enteresan sonuçlar doğurabiliyor. Örneğin **ölümden dönen** insanların sözü olan “*Hayatım film şeridi gibi gözlerimin önünden geçti*” klişesinin ardında, beynimizin o anda mutlu anıları aramaya ve bizi hayatta tutmaya çalışması yatıyor. Birazdan

bahsedeceğimiz de buna benzer bir durum aslında. Enkaz altında başka insanlar veya varlıklar görmenin, literatürde bir adı var. Üçüncü adam sendromu veya üçüncü adam faktörü olarak tanımlanan bu durum, **uzun süre yalnız kalan insanların** (örneğin dağcılar, depresyon enkazında kalanlar, maceraperestler...) hayali bir varlık veya kişi görmelerini ifade ediyor (URL-6).¹

Üçüncü Adam Sendromuna dair başka haberler de mevcuttur. Bu haberde de kavram ile Kahramanmaraş depremi arasında bir bağlantı kurulmuştur.

Üçüncü Adam Faktörü'nü zorlu şartlarda, ölmekten kıl payı kurtulduğunuz anlarda, sizin yanınızda olduğu iddia edilen, size yardım eden kişi ya da ses olarak tanımlayabiliriz. Bu hayali kişi ya da ses, sizi kurtarmak için çabalar, moral verir. İsminde 3 geçse de tek başına olan kişilerin de gördüğü biliniyor. Kahramanmaraş'ta meydana gelen ve acısı taze olan depremden kurtulanların da bu tip olaylar yaşadıklarından bahsettiklerini biliyoruz.²

¹ Özellikle yüksek rakımlarda, izole bölgelerde ve zorlu koşullarda uzun zamanlar geçiren dağcılar ya da kutup kâşifleri; **üçüncü adam sendromunu** yaşamaya epey yatkın oluyorlar ve birçoğu benzer deneyimleri yaşıyor. Terim, literatüre geçmeden önce çok fazla vaka biliniyordu zaten. Üçüncü adam faktörü terimi, 1930'ların sonlarında, bir **İskoç dağcısı ve kâşif** Dr. Alexander Mitchell Kellas tarafından ilk kez kullanıldı. Ancak bu sendromu ilk yaşayan kişi o değildi. Çok benzer deneyimler, kutup kâşifleri ve dağcılar arasında çok uzun senelerdir biliniyordu. Hepsi **yoğun stres ve izolasyon altındayken** yalnız olsalar bile yalnız olmadıklarını zannediyordu. 1914-1917 yılları arasında keşif yapan bir adam, yaşadıklarını şu şekilde anlatmıştı: "Antarktika keşif gezimin son kısmına geldiğimde, bu dünyadan olmayan **bir 'yoldaş'** da aramıza katılmıştı. Güney Georgia'nın isimsiz dağları ve buzulları üzerindeki otuz altı saatlik o uzun ve sarsıcı yürüyüş sırasında çoğu zaman üç değil, dört kişiymişiz gibiydi."

Bu itiraf, başkalarının da birer birer çıkıp aynı şeyleri yaşadığını anlatmasıyla sonuçlandı. Dağcı Reinhold Messner, kutup kâşifleri Peter Hillary ve Ann Bancroft gibi tanınmış isimler de **bu fenomeni yaşadıklarını** söylediler. Benzer bir deneyim de dağcı Joe Simpson tarafından yaşanmıştı. Söylediğine göre, bir dağın yükseklerinde korkunç bir bacak yaralanması geçirip uçurumdan bir yarığa düştükten sonra hayatta kalması için onu yönlendiren "**bir ses**" vardı. Beynimiz, bize yardım etmek için bir tür oyun oynuyor. Bilimsel açıklamalar bu olguyu, bir başa çıkma mekanizması ya da iki kişili zihinlerin bir örneği olarak değerlendiriyor. Kişiler, zihinlerinde gerçek bir arkadaşın varlığına inanıyor ve bu onlara psikolojik destek sağlıyor, motivasyonu artırıyor, yalnızlık hissini hafifletiyor hatta kritik anlarda karar alma yeteneğini bile etkileyebiliyor (URL-6).

² Ernest Shackleton Antarktika'yı keşif hayalinden hiç vazgeçmedi ve Antarktika'yı baştan sona yürüyerek geçmeyi denedi. Bu yaklaşık olarak 3500 km yürüyüşe eşit oluyordu. Shackleton, Antarktika keşfi için ekibiyle yola koyulmuştu. Endurance isimli gemi 1915'te buza saplanıp kalır. Bu sebeple gemi terk edilir. Gemiye terk ettikten sonra ekipten bazı kişiler kaybolur. Kalan grup, zorlu bir yolculuktan sonra Fil Ada'sına ulaştı. Shackleton'ın bu zorlu yolculuğuna dair itirafı bir hayli dikkat çekici: "Güney Georgia'nın isimsiz dağları ve buzulları üzerindeki 36 saatlik uzun ve zorlu yürüyüşümüz sırasında, bana genellikle üç değil, dört kişiymişiz gibi geldi."

Bu açıklamanın ardından, daha fazla kişi "Üçüncü Adam Sendromu" olarak bilinen, sadece en kötü koşullarda ortaya çıkan ve tam olarak açıklanamayan "hayaletimsi" bir şeyin varlığından haberdar oldu.

Bu deneyimi ilk açıklayan Shackleton oldu ancak daha sonra, başka kâşiflerden, gemi kazalarından sağ kurtulanlardan da benzer açıklamalar gelmeye başladı. Bunların hepsi ya bir insan gördüklerini ya da bir ses duyduklarını iddia ettiler. Gördükleri bu kişi ya da duydukları sesin de onları, o an içinde bulundukları zorlu durumlarda nasıl kurtulmaları gerektiğine dair işaretler verdiğini anlattılar.

Bu açıklamalarda bulunan kişilerden biri, 1933'te "neredeyse" Everest Dağı'nın zirvesine çıkan ilk kişi olacak olan İngiliz kâşif Frank Smythe idi. Smythe, turmanış ekibiyle birlikte, çok zor koşullarda Everest'in zirvesine doğru bir yolculuğa başladı ancak ekibi, kötü hava koşulları ve oksijen seviyesinin azalması sebebiyle kısa süre sonra geri dönmeye karar verdi. Smythe ise, zirveyi görmekte çok kararlıydı ve tek başına devam etti. Ne yazık ki sadece 304 metre farkla zirveye ilk çıkan kişi olma unvanını kaçırdı. Smythe'in günlüğünde

Haberin devamında “bu sendromun muhtemelen aşırı strese bağlı görülen bir halüsinasyon olduğunu ancak öyle bile olsa, bunun hayatta kalmaya yardımcı olduğu da bir gerçek” sözlerine yer verilmiştir. Habere göre, “o yüzden bu yöntem, travmalı insanlara yardım etmek için, bir baş etme mekanizması olabileceği için terapilerde bile kullanılmıştır. Bu ayrıca, beynin biri konuşan, diğeri dinleyen iki bölümden oluştuğunu belirten ikili zihniyet hipotezini desteklemek için de kullanılmış. Her ne olursa olsun, ölüm kalım meselesi olacak kadar zorlu anların içinde olduğumuzda, beynimizin bir bölümünün bir “arkadaşı” bize yardım etmesi ve kurtarması için çağırdığı fikri gerçekten garip bir şekilde rahatlatıcı” (URL-8).

Yaşanan depremin travma etkisi neticesinde bireylerde psikiyatrik birtakım bozuklukların gelişmesi normal olarak kabul edilmektedir. Yukarıda bahsedilen “üçün adam sendromu” bu türden travmatik bir bozukluğun belirtilerinden biridir. Bu durum psikiyatride çözülme (dissosiyasyon) bozuklukları ile açıklanabilir. Tam da deprem gibi büyük afetlerde görülebilecek türden “tehlike hissine kapıldığımızda ve kendimizi korumak için bir yolumuz olmadığında, sinir sistemlerimiz hayatta kalmamızı tehdit eden durumlara bir tepki olarak otomatik olarak dissosiyasyona gidebilir ve çevremizde olup bitenleri doğru bir şekilde algılama yeteneğimizi kaybedebiliriz” (Alayarian, 2011’den aktaran Soyyiğit ve Saylan, 2024: 218). Bir tehdit ve travma durumunda bireyler sıklıkla kendilerini “şoktaymış” gibi hissettiklerini ifade ederler. Bu genellikle bir kopma, uyuşma ve hatta kafa karışıklığı hissi olarak tanımlanır. Zaman genellikle durmuş gibi görünür. Bazıları kendilerini bedenlerinden kopmuş ve uzaklaşmış gibi hissettiklerini, zaman zaman travma olaylarını sanki üçüncü bir kişi gibi gördüklerini yani “beden dışı” bir deneyim yaşadıklarını bildirirler. Bu fenomen dissosiyasyon olarak adlandırılır (Scaer, 2014’ten aktaran Soyyiğit ve Saylan, 2024: 218). Depremzedeler tarafından anlatılanların yukarıdaki ifadeler ile örtüştüğü görülebilir. Özellikle kafa karışıklığı neticesinde zamanı olağan akışı dışında hissetme, zamanı durmuş gibi tasavvur etme enkaz altından çıkan pek çok depremzede de gözlemlenmiştir. 4-5 günü bulan enkaz altında kalma süreleri depremzedeler için çok farklı bir zaman algısı yaratmıştır. Nitekim, bu zaman algısı depremzedeleri hayata ve yaşama dönme konusunda oldukça motive edici bir iç güce sahip olmuştur. Bu haliyle “dissosiyasyon, sadece acil durumlarda bilgilerin ve işletim sistemlerinin temel işleyişinin kaldırılmasına yönelik aktif olmayan savunmadır. Bu dissosiyatif olay sırasında ortadan kaldırılan bilgiler arasında fizyolojik, duyuşsal, dürtüsel, duygusal, zihinsel ve imgesel bilgileri içermektedir” (Forner, 2016’dan

yazarlar aynen şu şekilde: “Tek başıma dağa tırmanırken, bana ikinci bir kişinin eşlik ettiğine dair güçlü bir duyguya kapıldım. Bu duygu o kadar güçlüydü ki, normalde hissetmem gereken yalnızlığı asla hissetmedim.” Öyle bir an gelmiş ki, Smythe hayali rehberinin gerçek olduğundan emin olduğu için, onunla yanındaki naneli keki paylaşmaya çalışmış ama arkasını döndüğünde yanında kimsenin olmadığını fark etmiş. Yaşanan bu olayları anlatan *Üçüncü Adam Faktörü (The Third Man Factor)* isimli kitap da oldukça popüler oldu.

aktaran Soyyiğit ve Saylan, 2024: 220). Travmanın etkileriyle başa çıkmaya yönelik en kolay erişilebilen tepki, dış dünyadan kopmayı da içeren dissosiyatif mekanizmaları harekete geçirmek deprem özelinde de hayatta kalmanın refleksel bir sonucudur. “Dissosiyasyon genellikle, bir deneyimin, bireyin entegre edemeyeceği kadar tehdit edici olması durumunda, özellikle de yeterli duygusal desteğin yokluğunda gelişmektedir” (Boon vd., 2011’den aktaran Soyyiğit ve Saylan, 2024: 220). “Bireyler dissosiyasyon yaşadıklarında, kendilerini hoş olmayan bir şekilde şaşkın se sersemlemiş hissetme ve kendi eylemlerini kontrol edebilecek kadar net düşünememe eğilimindedirler. Genellikle “otomatik pilota” gibi hissederler ve kendi zihinlerini veya bedenlerini kontrol edemezler” (Ford, 2008’den aktaran Soyyiğit ve Saylan, 2024: 220). Bu durumlar, bilinçlilik durumunun kısıtlı olması ile belirlidir; kendine yabancılaşma, gerçek dışılık; algısal bozukluk (örn. zamanın yavaşlaması, makropsi); kısa unutkanlıklar, gelip geçici stupor ve/ya da duygusal-devinsel işlevsellikte değişiklikler (örn. Analjezi, paralizi) (Amerikan Psikiyatri Birliği 2022: 164).

Görüldüğü üzere gaipden gelen ve görevini tamamladıktan sonra gaibe karışan varlıklar, onları görenler tarafından dini itikatlarına göre mistik bir boyutta melek ya da Hızır olarak tanımlanırken “rasyonel veya daha bilimsel” olarak açıklamak isteyenler ise olayı Üçüncü Adam Sendromu olarak tanımlamaktadır. Ancak buradaki ayrımı gözden kaçırmamak da fayda vardır. Olayı bizzat yaşayanlar bu varlıkları mistisizm terminoloji ile anlatırken bu olayı yaşamamış dışarıdan bir göz olarak takip etmiş olanlar ise olaya daha temkinli, şüpheli ve bilimsel verilere dayanarak bir açıklama yapma gayretindedirler. Her iki haber de Üçüncü Adam Sendromuna örnek olarak 6 Şubat 2023 depremlerinde yaşanan görünmeyen yardımcı varlıkları işaret etmektedir. Bu durumu folklor cephesinden bakıldığında daha mistik ve fantastik öğelerin doğal karşılandığı hem anlatıcı hem dinleyici açısından kutsallığının ve inandırıcılığının sorgulanmadığı mit ve/veya mitos bağlamında değerlendirmek mümkündür. Mitik algılama ile akılcı algılama biçimleri mitos ortamında hakimiyeti duygusal bakışa bırakmaktadır. Dolayısıyla duygusal bakışın hâkim olduğu zihin, ussal algılamadan mitik algılamaya yönelir. Cassirer’e göre mitin gerçek temeli düşünce değil duygudur. Duygu, ilkel düşüncenin en güçlü ve en derin dürtülerinden birisidir (2022: 144). İnsanın deprem afetinde yaşamış olduğu olaylar koyu bir duygu yoğunlaşması olarak yorumlanabilir ve bu ilkel insanda görülebilecek bir durumla benzer özelliklere sahiptir. Başka bir deyişle böylesine duygu durum yoğunluğu, ne tür bir olayla karşılaşır karşılaşırsın aklını ve mantığını öncelikli olarak kullanan “modern insanda” olamazdı. Ancak 2023 senesinin modern insanı depremden sonraki saat ve günlerde “kimileri için” akıl ve mantık ötesi, rasyonel olmayan durumlar yaşamış bunu açıklayacak bilimsel bir veri bulamamıştır.

Mitik düşüncede akıl ve mantık kısmen işliyor olsa da daha ziyade duygu dünyasından beslendiği söylenebilir. Bu düşünceden hareket eden Köktürk, aralarında zamansal, mekânsal veya nedensel nitelikli reel ilişkiler olan nesneler topluluğu değil, her biri “bir şey ifade eden”, “bir anlam taşıyan”, mevcudiyetler toplamı olduğunu ve mitik zihnin

onların her birini bir ifade durumu olarak algıladığını ileri sürer. Bu duruma “rüzgârda ormanın uğultusu fiziksel bir durum değil kötü ruhların homurdanışıdır” gibi bir örnekle açıklama getirir. Ona göre, bu anlam, hayal gücünde, duygu dünyasında oluşan bir anlamdır, algıda ve olguda var olan bir şey değildir. Teorik akılcı kavrayışta nesne, kendi içinde nitelikleriyle beraber var olmaktan başka bir anlam taşımaz. Aynı zamanda orada, öznel hayal gücü belirleyicidir (2023: 697-698). Bu ifadeler çalışmanın konusu ve örneği olan deprem bağlamında da değerlendirilebilir. Akıl ve mantık çerçevesinde düşünüldüğünde yerin sarsılması tamamen jeolojik gerçeklerle açıklanabilecek bilimsel bir durumken mitik düşünce, yeryüzü hareketliliğini sarı öküzün boynuzları üzerinde duran dünyanın öküzün başını sallaması neticesi ile açıklamaktadır. Bu izah ve inanç yüzyıllar öncesine ait olsa da günümüzde de benzer örneklerini “daha dini” izahat çerçevesinde görmek mümkündür. Mitos, bireyin, hayal gücüne dayanarak olup bitene, eşyaya, dünyaya anlam yüklediği bir yaşama dünyası, bir yaşama atmosferidir. Kişi dünyayı, mitik tasarımlarına göre, “öyle” algılar. Orada gerçekliğin yapısı farklı görülür (Köktürk 2023: 698). Canlı ve görsel gerçeklerin her biri büyüsel özelliklere ve ilişkilere sahiptir. Kısa süreli ve sürekli olan bütün olaylar büyüsel-mitik “anlam” taşır. Ormandaki bir rüzgâr sesi ya da uğultu, yerde hızla geçen bir gölge, suyun üzerindeki parıltı ve titreyen ışık; bunların hepsi doğaüstü nitelikli ve doğaüstü kaynaklıdır. Fakat bu doğaüstü güçlerin toplandığı yer perilerin ve tanrıların yeridir (Cassirer 2018: 100). Mitik anlatımda mecaz, metafor, ima, dolaylı anlatım, derinlerde gizlenen anlamı bulma, anlamı derinlere gizleme gibi durumlar söz konusu olamaz. Mitik zihinde varlık, mevcut haliyle algılanır ve bu hali bir anlam gücüne sahip olur.

Hayal gücü ya da gerçek algıya yine depremde yaşanan başka bir olaydan örnek verilebilir. Deprem esnasında kurtarılan bir çocuğun moloz altında kalan ve yapılan araştırmalarda deprem anında vefat ettiği öğrenilen kardeşi ile enkaz altında günlerce konuşmasının anlatıldığı bir videoda olayı anlatan kişi “Allah onu yalnız bırakmadı!” ifadelerini kullanmaktadır. Buradan olayın olağanüstü güçlerin varlığının dini boyutta kabul edildiğini ve buna kutsiyet atfedildiğini söylemek mümkündür. Bu olay videonun 10. ve 11. dakikalarında anlatılmaktadır (URL-9). Videoda ölen kardeşin varlığından canlı olarak bahsedilmesi travmayı yaşayan depremzedenin gerçek zaman ve mekân algısından uzaklaştığının ve kendi kurgusal evreninde yaşama tutunma çabasının en çarpıcı örneklerinden biridir. Depremzede yaşamış olduğu olayı tamamen duygusal algılama egemenliğinde kabul etmiş ve olmasını istediği ya da beklentisini, kardeşinin yaşaması durumunu, kardeşinin ölümü yani gerçek olan ile ikame etmiştir. Başka bir ifade ile gerçek zaman ve mekân algısı yerini duygusal algılamaya terk etmiştir. Mitolojide gerçek zaman, mekân, bilinen bir dünya, yeryüzü ve gökyüzü tasavvurunun olmadığı görülmektedir. Dolayısıyla mitik anlatının temelini oluşturan zaman, mitosun zamanıdır. Neticede zaman ve mekânın bu şekilde algılanması zaten mitos en temel özelliğidir. Zira anlatı gerçeklikle birebir bağlantılı olursa, hakikatten söz etmek mecburi olur. Çünkü gerçek zaman-mekân anlatısının

karşılığı gerçeklik dünyasıdır. Oysa mitosta zaman ve mekân algısı insan zihninde inşa olur. Mitler, yaratılış ve anlatış saikleri gereği hayal gücü marifetiyle gerçeklik bilincini egemenliği altına alır ve duyusal algılama hayal gücü tarafından biçimlendirilir böylece olağanüstü durumların gerçek diye kabul edildiği bir zihniyet biçimlenmiş olur. Duygu dünyasındaki iç durum, olası gerçeklikten kopuktur. Bunun en çarpıcı örneğinin depremde aslında ölmüş olduğu kesinleşen kimselerin canlılık özelliği gösterdiğine dair hikayelerdir. Çünkü kimse sevdiğini kaybetmek istemez ve kabullenmekte zorluk çeker. Dolayısıyla kişinin iç dünyasındaki duygu durumu ile gerçeklik arasında uçurum oluşur. Ölmüş annesi tarafından kurtarılan çocuk, ölen ağabeyi ile günlerce konuşan kardeş, ölen kocasının sesini günlerce duyan kadın örneklerinde olduğu gibi mitik algı dünyasında yaşam, biyolojik canlılıkla başlayıp bu canlılığın bitişi ile sona eren bir şey değildir. Ölen yakınlarının sesini ve ruhunu hisseden insanların anlattıkları ve kabulleri sadece bu deprem örneğinde değil hayatlarının başka zorlu safhalarında da karşılırlarına çıkacak olası durumların birer göstergesi niteliğindedir. Bu durum ister mit ister din ile açıklansın Cassirer'e göre "insan kültürünün tüm fenomenleri arasında mit ve din, sadece mantıksal bir analize en çok direnç gösteren fenomenlerdir" (2022: 129). Mit ve din bu sebeple bütün kültürlerin başat unsurudur. Malinowski, mitlerin kendini sürekli yenilemesine dikkat çeker ve her tarihsel değişikliğin kendi mitolojisini yarattığına savlar ve mitin mucizelere gereksinimi olan yaşayan inancın, bir örneğe gereksinim gösteren sosyal statünün, doğrulanma gerektiren ahlâk bilgisinin sabit bir yan ürünü olduğunu" (1990: 131) söyleyerek devam eder. İncelenen örnek olaylarda da görüldüğü gibi mucizevi hayatta kalış hikayeleri bu minvalde değerlendirildiğinde Malinowski'nin tespitleri modern dünyanın çağdaş toplumlarında da hala geçer akçe olarak işlemektedir.

Mucizeler ya da hayatın olağan akışının dışındaki olaylarla ilgili deprem sonrası 17 Şubat 2023 tarihinde Youtube içerik üretici ve aynı zamanda yazar olan Işıl Işık, depremden hemen sonra gerçekleştiği iddia edilen yukarıda bahsi geçen tüm olayları derlediği ve anlattığı bir video çekmiştir. Bu video 358.821 kez görüntülenmiştir (URL-7). Videoda anlatılanların tamamı deprem sonrası yaşanan kargaşa, kaos, tekinsizlik ortamında korku dolu dakikalar yaşayan depremzedelerin ve deprem sonrası bölgede yardım amaçlı bulunan vatandaşların anlattıklarından oluşmaktadır. Işık, videosunda gazetelerde melek ya da Hızır olarak geçen ve küçük çocukların beslenmelerini sağlayan varlıkları anlattıkları hemşire ya da kurtarma gönüllülerine olayı teyit etmek amacıyla ulaşmaya çalıştığını ancak ulaşamadığını özellikle belirtmiştir. Yani çocukların "yanımızda başka kimseler vardı", "bize yardım etti" gibi ifadelerinin hiçbir tanığına ulaşamamıştır. Ne çocuklarını enkazdan çıkarmak isteyen, yıllar önce vefat etmiş olan anne tarafından uyarılan kurtarma ekiplerine ne de "bana ablalar, abiler su ve yemek verdi" diyen çocukların bunları anlattığı sağlık görevlilerinden veya kurtarma ekibinden kişilere ulaşmak mümkün olmuştur. Dolayısıyla yaşanan sadece "yaşayanların" anlattıkları kadar gerçek kabul edilmiştir. Olaya tanık olan başka bir kimse olmadığı için

anlatılanlar bazı kimseler tarafından korku ve kaygı anında görülen hayal ürünü olaylar olarak kabul edilirken bazıları tarafından ise olaylara kutsallık atfedilmiş ve kesinlikle inanılarak kabul görmüştür. Taburoğlu, bu tür olaylar için “söylen” ifadesini kullanarak bunlarla uğraşanlarının tipolojisini anlatmıştır. Ona göre, söylenlerle ilgilenen, aynı zamanda artzamanlı içeriklerle, uzak geçmişin, tarih-dışı olanın, yeri ve zamanı aşan varlıkların, yerdekilere olan etkileri üzerine de düşünmüş olurlar. Söylenlerle uğraşan, kararsız, ikircikli varlıklarla, etkilerle uğraşır. Çünkü söylen, öznel niyetlerden bağımsız, bilinçli etkinliklerin dışında ortaya çıkar, inşa edilir. Belirsizliklerin içinden çıkıp gündelik şeylere katılan söylen, zamanı dondurur, şeylerin doğasını askıya alır. Söylenlerin karıştığı gündelik nesne, bu etkiyle birlikte farklı görünür, bir tuhafılık sergiler (2011: 44). Taburoğlu tipolojiyi verirken diğer taraftan söylenin de tanımını yapmış olmaktadır. Özellikle “tarih dışı olan”, “yeri ve zamanı aşan varlıklar” ile söylencenin kahramanları konu edinilmiştir. Dahası “kararsız”, “ikircikli varlıklar” denilirken de aynı kahramanlara gönderme yapılmaktadır. Taburoğlu’nun yukarıdaki açıklamasında sadece söylencelerin kahramanlarına değil vuku bulma zamanlarına da değinilmektedir. “Bilinçli etkinliklerin dışında ortaya çıkmaları” istemsizce ve plansız bir şekilde varlık göstermeleri deprem esnasında yaşanan “olağanüstü olayların” en önemli belirleyicileri arasındadır.

Sonuç

Türkiye’de 6 Şubat 2023 tarihinde yaşanan Kahramanmaraş merkezli deprem felaketlerinde binlerce vatandaş hayatını kaybetmiş, binlerce vatandaş büyük bedeller ödeyerek sağ kalmayı başarabilmiştir. Deprem, zaten olgusal açıdan zorlu bir deneyim iken bu doğal hadisenin kitlesel manada insan yaşamını tehdit ettiği boyutlarda olması geniş bir kesimi derinden ve yoğun bir şekilde olumsuz manada etkilemesi daha da büyük sonuçların doğmasına sebep olmaktadır. Depremde genellikle beraberinde öncelikle kişinin öz yaşam kaygısı yaşadığı ardından sevdiği kişilerinin yaşamları için endişe ettiği, korku, heyecan, dehşet dolu dakikalar ile karanlık ve soğuk bir mekânın yaşatmış olduğu tekinsizlik hissi, karmaşa, kaos ve ölüm korkusu gibi içgüdüsel duyguların tetiklediği duygu durum karmaşaları ile olağanüstü deneyimlerin yaşandığı tespit edilmiştir. Kişinin normal hayatında, sakin ve dingin bir gününde yaşanması muhtemel olmayan bu tür olayların depremden sonra yaşanması bu bakımdan zaman ve mekân açısından olağan karşılanmaktadır. Diğer taraftan ölüm tehlikesi altındaki öznenin aşırı kaygı bozukluğu ile panik bir halde bulunması içgüdüsel bir takım hayatta kalma reflekslerinin ortaya çıkmasını sağlamış olabilir. Bu reflekslerden biri de sevdiği, güvendiği veya hiç tanımasa bilmese bile varlığının kendisine güven verdiği varlıklar tarafından yalnız bırakılmadığı ve korunduğu düşüncesidir. Özneyi hayata bağlayan bu düşünce, saatler sonra deprem enkazından sağ çıkarılmasını sağlayan güçlü bir motivasyon kaynağı olarak görülebilir. Yaşayanlar tarafından ve anlatılanlara belli bir hazır bulunuşluk seviyesine sahip kimseler tarafından sorgusuz sualsiz ve hiçbir şüphe

götürmeden inanılan bu tür hadiseler savaş, büyük göç, doğal felaket gibi her karmaşa döneminde anlatılan ve içerik olarak birbirine çok benzeyen olaylardır.

Depremi hemen öncesinde yaşanan gökyüzündeki alışılmamış ışıkların görüntüsü, deprem sonrasında yaşandığı iddia edilen hayatın olağan akışında rastlanılması mümkün olmayan olayların vuku bulması pek çok kimse için bilimsel verilerle açıklanabilecek durumlar değildir. Özellikle depremler başta olmak doğal afetlerin insanların günahlarından dolayı meydana geldiği görüşü en yaygın olan ve kabul gören inanç türüdür. Bu sebeple insanlar öncelikle kendinde daha sonra kolektif olarak toplumda vuku bulan afetin sebebini teolojik olarak arama eğilimi göstermektedir. Yaşanan bu tür hadiseler ister mit, memorat, efsane, söylence ister “hikâye” veya “anlatı” denilsin yaşayanlar ve sonradan bunları dinleyen pek çok kişi tarafından inanılarak anlatılmaya devam edilmektedir. Özellikle sosyal medya, ulusal görsel ve yazılı basın aracılığıyla bu olaylar geniş halk kitlelerine ulaşmış böylece viral olmuştur. Yaşandığı iddia edilen olayların türü üzerinde yoğunlaşmak yerine bu olayların yaratılma zamanı, mekânı, nedeni ve kimler tarafından yaratıldığı soruları üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda yaşanan yüzyılda mitosun tamamen yok olup gitmediğini, doğru zaman ve zeminde her zaman yeniden dirileceğini söylemek mümkündür. Toplumsal yaşantının kritik, kırılma veya kaotik anlarında, yukarıda bahsi geçen bu tür düşüncelerin/olayların doğuşunu engelleyen akılcı güçler zayıflar. İşte bu gibi anlarda mitos/söylence/anlatı için doğru zaman gelmiştir. Adına ne denilirse denilsin bu tür “hikâyeler” böyle zor zamanlarda ortaya çıkmak için sessizce bir köşede bekler. Toprağın veya yerin sarsıntısı, titreşim, deprem dalgası, depremin şiddeti ve büyüklüğü, enerjinin dağılımı, etkileşimi gibi bilimsel terimler bir süre sonra yerini kişisel anlatı/memorat/mitos/söylence ya da hikâye/efsanelere bırakmaya başlamakta hatta defalarca yeniden anlatılmaktadır. Büyük bir yücelik anı ve sonrasındaki yıkım, onun arkasından aydınlanmacı akıl yürütmeler halk muhayyilesinde yerini mitik anlatılara terk etmektedir. Bu bakımdan her şeyin en kısa sürede yayıldığı, duyulduğu ve hemen unutulduğu sosyal medya da dâhil olmak üzere halk arasında pek çok mit “yazıldığını” görebiliyoruz. Endişe, kaygı, korku, huzursuzluk vb. duygularında yoğun bir şekilde yaşanması sonucunda deprem etrafında oluşan anlatıların kıymeti folklorik, dini ve psikolojik ve açılardan önemlidir. Verilen ulusal basın ve sosyal medyada yer alan haber örneklerinde de görüldüğü üzere mitik anlatı da neden-sonuç ilişkisi bozulur. Başka bir ifade ile neden-sonuç ilişkisi arasındaki sıkı bağ gevşediğinde açılan boşluğu mitik anlatılar doldurur. Böylelikle depremi yaşayan bireyler, kolektif belleğe gönderme yaparak hayatta kalma içgüdüleri ile hareket etmiş olurlar.

Kaynakça

Amerikan Psikiyatri Birliği. 2022. *Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal Elkitabı*. Gözden Geçirilmiş Beşinci Baskı (DSM-5-TR). Tanı Ölçütleri Başvuru Elkitabı. Çev. E. Köroğlu. Boylam Psikiyatri Enstitüsü. Ankara: Esenkal Yayıncılık.

- Cassirer, Ernst. 1984. *Devlet Efsanesi*. Çev. Necla Arat. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Cassirer, Ernst. 2018. *Sembolik Formlar Felsefesi-III*. Çev. Milay Köktürk. Ankara: Hece Yayınları.
- Cassirer, Ernst. 2022. *İnsan Üzerine Bir Deneme İnsan Kültürü Felsefesine Giriş*. Çev. Vedat Ahsen Coşar. Eskişehir: Dorlion Yayınları.
- Çapcıoğlu, İhsan ve Bahadır, Merve. 2023. "Afet Zamanlarında Sosyal Medya ve Yeni Spiritüel Arayışlar". *Psikososyal Boyutlarıyla Afetler ve Din*. Ed. İhsan Çapcıoğlu, Fatma Çapcıoğlu, Rüveyda Çınar. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Çobanoğlu, Özkul. 2015. *Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Doğulu, Canay. 2018. "Bir Sosyal Psikolog Gözüyle Afetler". *PİVOLKA* 8/27: 13-15.
- Dündar, İbrahim Halil. 2023. "Tanrı Tasavvuru ve Afetler". *Psikososyal Boyutlarıyla Afetler ve Din*. Ed. İhsan Çapcıoğlu, Fatma Çapcıoğlu, Rüveyda Çınar. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Eşmeli, İsmet. 2023. "Dinlerde Afet Algısı". *Psikososyal Boyutlarıyla Afetler ve Din*. Ed. İhsan Çapcıoğlu, Fatma Çapcıoğlu, Rüveyda Çınar. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Fisher, Mark. 2020. *Tuhaf ve Tekinsiz*. Çev. Berkan M. Şimşek. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Gibbs, M.ve Montagnino, K. 2016. *Disasters, a psychological perspective*. Erişim: <http://www.docs-library.com/pdf/1/Disasters-a-psychological-perspective.html> [Erişim Tarihi: 12 Kasım 2023].
- Honko, Lauri. 1964. "Memorates and the Study of Folk Belief's". *Journal of the Folklore Institute*. Vol. 1 (1/2). 5-19.
- Işıklı, S. 2013. *Afetlerde Psikolojik İlk Yardım*. Hacettepe Üniversitesi Afet Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara.
- Köktürk, Milay. 2023. "Dijitalin Büyüsü ya da Yeni Mitos". *Hece Dergisi Mitoloji Özel Sayısı*. S. 318-319-320. ss. 694-714.
- Köse, Ali ve Ayten, Ali. 2010. *Türebeler Popüler Dindarlığın Durakları*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Küçükcan, Talip ve Köse, Ali. 2000. *Doğal Afetler ve Din: Marmara Depremi Üzerine Psikososyolojik Bir İnceleme*. İstanbul: İSAM.
- Lévy- Bruhl, Lucien. 2006. *İlkel Topumlarda Mistik Deneyim ve Simgeler*. Çev. Oğuz Adanır. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Malinowski, Bronislaw. 1990. *Büyü, Bilim ve Din*. Çev. Saadet Özkal. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Ocak, Ahmet Yaşar. 1997. *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menakıbnâmeler (Metodolojik Bir Yaklaşım)*, TTK Yayınları: Ankara.
- Okumuş, Ejder. 2002. "Tabii Afetler, Din ve Toplum-Marmara Depremi Örneği-". *İslâmî Araştırmalar*. XV/3: 339-373.
- Ortaylı, İlber. 2004. *Efsaneler ve Gerçekler Panel Bildirileri. "Menkıbe"*. İmge Kitabevi: İstanbul.
- Özasma, Halil İbrahim. 2023. "Afetlerle Başa Çıkma Yöntemi Olarak Din". *Psikososyal Boyutlarıyla Afetler ve Din*. Ed. İhsan Çapcıoğlu, Fatma Çapcıoğlu, Rüveyda Çınar. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Pargament, Kenneth I. 2003. "'Tanrım Bana Yardım Et' Din Psikolojisi Açısından Başa Çıkmanın Teorik Çatısına Doğru". Çev. Ahmet Albayrak. *Tabula Rasa*. 9: 207-223.

- Polat, İrfan. 2020. *Memorat Yapı, Tasavvur ve Metinler*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Sağ, Fulya. 2016. *Doğal ve Beşerî Afetlerin İnsan Psikolojisi Üzerine Etkileri*. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Afet Eğitimi ve Yönetimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale.
- Sakaoğlu, Saim. 1992. *Efsane Araştırmaları*. Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları.
- Soyyigit, Vesile ve Saylan, Ezgi. 2024. *Traumayı Anlamak*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Taburoğlu, Özgür. 2011. *Kent Efsaneleri Zamanımızın Batıl İnançları ve Takıntıları*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Ümer, Engin. 2018. *Tekinsiz ve Temsil Romantizmden Postmodernizme Bir İnceleme*. İstanbul: Pales Yayınları.
- Yılmaz, Hasan Ali. 2023. "Köşe Yazılarında Enkaz Alanlarının Kutsal Mekâna Dönüştürülmesi", *Psikososyal Boyutlarıyla Afetler ve Din*. Ed. İhsan Çapcıoğlu, Fatma Çapcıoğlu, Rûveyda Çınar. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

İnternet Kaynakçası

- URL-1: <https://www.turkuazgazetesi.net/foto/14001929/enkazdan-cikan-cocugun-sozleri-korkuttu-bir-abla-bana-sut-verdi-siz-gelince-gitti?7> [Erişim Tarihi: 12 Kasım 2023]
- URL-2: <https://dogrusozgazetesi.com/makale/243/depremden-kerametler> [Erişim Tarihi: 12 Kasım 2023]
- URL-3: https://www.youtube.com/watch?v=ECdCzj_4Ezc [Erişim Tarihi: 12 Kasım 2023]
- URL-4: <https://www.takvim.com.tr/yasam/2023/02/12/enkazdan-cikarilan-minik-kizin-sozleri-turkiyeyi-soke-etti-cok-guzel-bir-abla-geldi-yemek-verdi-su-icirdi> [Erişim Tarihi: 12 Kasım 2023]
- URL-5: <https://www.haberler.com/3-sayfa/147-saat-sonra-tekbirler-ve-alkislar-arasinda-15628744-haberi/> [Erişim Tarihi: 12 Kasım 2023]
- URL-6: <https://www.webtekno.com/enkaz-altinda-hizir-gorme-sebebi-sendrom-h138220.html> [Erişim Tarihi: 12 Kasım 2023]
- URL-7: https://www.youtube.com/watch?v=jp1_DuF-U9I [Erişim Tarihi: 12 Kasım 2023]
- URL-8: <https://onedio.com/haber/ucuncu-adam-sendromu-olumcul-olaylardan-sag-cikanlara-yardimci-oldugu-iddia-edilen-kisilik-1128537> [Erişim Tarihi: 12 Kasım 2023]
- URL-9: <https://www.youtube.com/watch?v=tk6mio3aqw> [Erişim Tarihi: 12 Kasım 2023]
- URL-10: <https://www.youtube.com/watch?v=FxP9Z9lISk0> [Erişim Tarihi: 12 Kasım 2023]

